

บทที่ 2

ทฤษฎีและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความรู้ทั่วไปในการวิเคราะห์คุณภาพน้ำ

ปัจจุบันได้มีความสนใจด้านความปลอดภัย และคุณภาพของอาหารทางด้านสุขागิบาลกันมากขึ้น ซึ่งปัญหาที่สำคัญสำหรับความปลอดภัยของผู้บริโภค คือ จุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเป็นพิษ แต่การตรวจสอบจุลินทรีย์ที่เป็นพิษในอาหารโดยตรง จะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้นจึงนิยมใช้การตรวจสอบจุลินทรีย์ที่เป็นตัวชี้ถึงคุณภาพอาหาร (Indicator microorganism) ซึ่งจุลินทรีย์ที่จะใช้เป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพอาหารได้นั้น ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ คือ

1. มีแหล่งที่อยู่เดียวกับจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรค
2. มีจำนวนแปรผันตามจำนวนของจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรค
3. สามารถมีชีวิตอยู่ในธรรมชาติได้นานกว่าจุลินทรีย์ทำให้เกิดโรค
4. ไม่ควรพบในน้ำหรืออาหารบริสุทธิ์
5. ตรวจสอบได้ง่าย และรวดเร็ว

จุลินทรีย์ที่นิยมใช้เป็นตัวชี้ถึงคุณภาพอาหาร ได้แก่ โคลิฟอร์ม (Coliform) พีคอลสเตรปโตโคคไค (Fecal streptococci) เอนแทโรแบคทีเรียซีอี (Enterobacteriaceae) จำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมด (Total count) (วิลาวัณย์ เจริญจิระตะรากุล, 2539 : 113)

2.1.1 โคลิฟอร์มแบบที่เรีย

คุณสมบัติของแบบที่เรียชี้แนะที่ดี (สุมาลี เหลืองสกุล, 2539 : 45 - 46)

1. เมื่อพบแบบที่เรีย ที่ทำให้เกิดโรคอยู่ในน้ำ จะต้องพบแบบที่เรียชี้แนะอยู่ในน้ำด้วย
2. มีจำนวนแปรผันตามจำนวนของจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรค
3. สามารถมีชีวิตอยู่ในธรรมชาติได้นานกว่าจุลินทรีย์ทำให้เกิดโรค
4. ไม่ควรมีในน้ำบริสุทธิ์
5. วิธีการตรวจวิเคราะห์ไม่ยุ่งยาก

โคลิฟอร์มสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด ตามแหล่งที่มา คือ

1. พีคอลโคลิฟอร์ม (Fecal coliform) เป็นแบบที่เรียที่อาศัยอยู่ในลำไส้ของคน และสัตว์เลือดอุ่น ไม่เป็นอันตรายกับสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ และจะปะปนอยู่กับอุจจาระ ดังนั้นถ้ามีการปะปนของอุจจาระจะต้องตรวจสอบแบบที่เรียพวgnนี้จึงเป็นตัวชี้บอกรถถึงคุณภาพได้ทางอ้อม คือ ถ้าพบแบบที่เรียพวgnนี้แสดงว่ามีอุจจาระปะปนอยู่ ซึ่งในอุจจาระนั้นอาจมีจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรคอยู่ด้วย แบบที่เรียชนิดนี้สามารถหมักย่อยน้ำตาลและโถสีอุณหภูมิ 44.5 ± 0.2 องศาเซลเซียส ในเวลา 24 ชั่วโมง ได้แก่ แบบที่เรียในสกุล Escherichia

2. /nonfetal coliform (Nonfecal coliform) เป็นพวgnที่อาศัยอยู่ในดิน และพืชเป็นส่วนใหญ่ การตรวจสอบจะชี้ถึงอันตรายได้น้อยกว่าพวgnแรก แต่ก็ใช้เป็นตัวชี้ถึงความไม่สะอาดได้เช่นกัน เช่น เอ แอนโรจิเนส (A. aerogenes) (วิลาวัณย์ เจริญจิระตะรากุล, 2539 : 114)

2.1.2 คุณสมบัติของโคลิฟอร์มแบคทีเรีย มีดังนี้

1. รูปร่างเป็นท่อนเล็ก ๆ (Red shape) ไม่มีสปอร์ (Non-spo forming)
2. ย้อมสีแกรมไม่ติด เป็นพากแกรมลบ (Gram negative)
3. สามารถย่อยพากแลคโตส (Lactose) ให้เกิดกรดและก๊าซ เมื่อเอาไปอบที่อุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียส เวลา 24 ชั่วโมง หรือ 48 ชั่วโมง
4. สามารถเจริญเติบโตได้ในสถานที่มีอากาศ (Aerobic) และไม่มีอากาศ (Anaerobic) จึงนับแบคทีเรียพากนี้เป็นแพคคัลเตติฟ (Facultative anaerobes)
5. สามารถทำให้เกิดก๊าซจากอาหารเหลวบริสเลียน กรีนแลคโตส ไบล์บอร์ช (Briliant green lactose bile broth) ที่อุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียส ภายในเวลา 48 ชั่วโมง หรือเร็วกว่านั้น
6. สามารถเจริญเติบโตในอาหารแข็ง อีเอ็มบี (EMB: Eosine Methylene Blue agar) ที่ 35 องศาเซลเซียส ในเวลา 24 ชั่วโมง

นอกจากนี้แบคทีเรียกลุ่มนี้ยังมีความสำคัญในการทำให้อาหารเน่าเสียอีกด้วย สมบัติบางอย่างที่ทำให้แบคทีเรียพากนี้มีความสำคัญในการทำให้อาหารเสีย คือ

1. มีความสามารถในการใช้อาหารได้กว้างขวาง
2. มีความสามารถในการสังเคราะห์วิตามินที่จำเป็น
3. เติบโตได้ดีในอุณหภูมิช่วงกว้าง 10 - 46 องศาเซลเซียส
4. สามารถผลิตกรด หรือกลิ่นไม่สะอาด
5. ทำให้เกิดกลิ่นไม่ดีหรือกลิ่นไม่สะอาด
6. ความสามารถของ *Enterobacter aerogenes* ในการทำให้เกิดเมือกในอาหาร

2.1.3 น้ำหวาน (Soft sweets)

น้ำหวาน หมายถึง การนำน้ำตาลซูโครสหรือน้ำตาลทรายนำมาผสมกับน้ำในสัดส่วนที่เหมาะสม แล้วนำมาให้ความร้อน จนน้ำตาลซูโครส หรือน้ำตาลทรายละลายเป็นเนื้อเดียวกันกับน้ำจนได้รสดชาดิที่เข้มข้นขึ้น ซึ่งน้ำหวานจะมีคุณสมบัติช่วยให้ดับกระหาย คลายร้อน เป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และมีคุณค่าทางโภชนาการสูง อีกทั้งยังมีวิตามิน เกลือแร่ที่จำเป็นต่อร่างกายหลายชนิด เช่น วิตามินเอ ซี และอี และมีคุณสมบัติช่วยป้องกันโรคอย่างมีประสิทธิภาพ (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2541 : 9)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพร ศรียศชาติ (2520 : 5) ได้ศึกษาถึงเชื้อโคลิฟอร์มแบคทีเรียและเชื้อโรคร้าย จากอาหารจำหน่ายในเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า จากตัวอย่างอาหาร 31 ชนิด 76 ตัวอย่างพบโคลิฟอร์มแบคทีเรีย 73.68%, *S. aureus* 14.43%, *E. coli* 68.42% และพบ *V. parahaemolyticus* 25% ในอาหารทะเล

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ และคณะ (2520 : 5) ได้ทำการศึกษาถึงอุบัติการของเชื้อโคลิฟอร์มในน้ำดื่มและภาชนะของร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มภายในเขตเทศบาลเมืองหาดใหญ่ พบว่า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มภายในเขตเทศบาลเมืองหาดใหญ่ ทั้งร้านที่ได้รับการอบรมกับร้านซึ่งยังไม่เคยอบรมให้มีความรู้เรื่องการสุขาภิบาลอาหารด้านโคลิฟอร์มแบคทีเรียไม่มีความแตกต่างกันเลย และตัวอย่างน้ำดื่มที่เก็บมาตรวจทั้งหมด 100 ตัวอย่าง พบว่า มีเพียง 16 ตัวอย่างเท่านั้นที่ได้มาตรฐาน Standard plate count นอกจากนั้น ต่ำกว่า มาตรฐานและพบว่าการวิเคราะห์หาค่า MPN นั้นมีเพียงร้อยละ 8 เท่านั้นที่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ส่วนการตรวจเพื่อหาจุลินทรีย์พบว่า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มในเขตเทศบาลเมืองหาดใหญ่ พบ *E. coli* ถึง 39 ร้าน นอกนั้นพบ *Klebsiella* 35 ร้าน, *Proteus* 1 ร้าน, *Aerobacter* 17 ร้าน และจุลินทรีย์ชนิดอื่นอีก 10 ร้าน

พวงพร โชคิกไกร (2523 : 5) ได้ตรวจสอบคุณภาพทางจุลชีววิทยาของเครื่องดื่ม ชิ้นผสมผลไม้สดที่จำหน่ายในบริเวณมหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยการนับจำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมด จำนวนยีสต์และรา จำนวนแบคทีเรียโคลิฟอร์ม รวมทั้งตรวจสอบหา *Staphylococcus aureus*, *Faecal streptococci*, *Salmonella sp.* และ *Shigella sp.* พบว่าสามารถแบ่งเครื่องดื่มน้ำผลไม้สดทั้ง 10 ชนิด ที่ทำการตรวจสอบออกได้เป็น 3 พากพวงแรก มีค่าเฉลี่ยของจำนวนจุลินทรีย์ที่ทำการตรวจสอบอยู่ในระดับต่ำสุด ได้แก่ เครื่องดื่มน้ำผลไม้สดทุกพวงที่สอง มีค่าเฉลี่ยของจำนวนจุลินทรีย์ที่ทำการตรวจสอบอยู่ในระดับกลาง ได้แก่ เครื่องดื่มน้ำผลไม้สดที่สามและสี่ ที่ทำการตรวจสอบอยู่ในระดับสูง ได้แก่ เครื่องดื่มน้ำผลไม้สดทุกพวงที่ห้าและหก ที่ทำการตรวจสอบ มีแบคทีเรีย *Faecal streptococci*, *Salmonella sp.* และ *Shigella sp.* ส่วน *Staphylococcus aureus* จะตรวจพบเฉพาะในเครื่องดื่มน้ำผลไม้สดพวงที่หกและหก

และการศึกษาของ สุมณฑา วัฒนสินธุ์ และคณะ (2523 : 5) จึงได้ศึกษาถึงการแพร่กระจายของเชื้อ *Staphylococcus aureus* ในอาหารพบว่า จากตัวอย่างอาหารปัจจุบัน 286 ตัวอย่างตรวจพบ *S. aureus* คิดเป็น 23.4% โดยคิดเป็นอัตราการแพร่กระจาย ชิ้นตรวจพบในปริมาณ 100 - 1,000 CFU/g 62.7%, 1,000-10,000 CFU/g 20.9% และมากกว่า 10,000 CFU/g 14.9%

ชาชีรัตน์ กะลัมพะเหติ และคณะ (2525 : 6) ได้ตรวจสอบความสะอาดของอาหาร เครื่องดื่ม ภาชนะของโรงอาหารคณะต่าง ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 7 คณะ โดยทำการตรวจนับจุลินทรีย์ทั้งหมดด้วยวิธี Total aerobic plate count และตรวจนับจำนวนโคลิฟอร์มแบคทีเรียด้วยวิธี MPN (Most Probable Number method) ซึ่งจากการทดลองพบว่าจำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมด ที่ตรวจพบในเครื่องดื่มอยู่ในช่วง 2.0×10^3 ถึง 1.8×10^6 เชลล์ต่อ เครื่องมือ 1 มิลลิลิตร ซึ่งไม่มีตัวอย่างใดเลยที่ได้มาตรฐานตามประกาศของกระทรวงสาธารณสุขฉบับที่ 36 ปี พ.ศ. 2520 เรื่องกำหนดน้ำบริโภคและเครื่องดื่มเป็นอาหารควบคุม จำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมดที่พบในอาหารอยู่ในช่วง 1.1×10^7 - 1.1×10^8 CFU/g และจำนวนโคลิฟอร์มแบคทีเรียอยู่ในช่วง 0 - มากกว่า 240 CFU/g ส่วน จุลินทรีย์บนภาชนะจากร้านค้าเหล่านี้อยู่ในช่วง 8.0×10^2 ถึง 2.2×10^6 และตรวจพบโคลิฟอร์มแบคทีเรีย 32 ร้านค้า จากที่ตรวจทั้งหมด 41 ร้านค้า ภาชนะจากทุกร้านไม่มีร้านค้าได้สะอาดได้มาตรฐาน "Ordinance and Code Regulating Eating and Drinking Establishment" ที่กำหนดให้มีจุลินทรีย์ได้ไม่เกิน 100 ตัว บนภาชนะ (สาวลักษณ์ พงษ์เพจิต และอรุณศรี ลีจิรจำเนียร, 2532 : 5-6)

พัทธลี ตันยะกุล และสุริพร แสงจันทร์ (2543 : 9) ได้ตรวจสอบคุณภาพน้ำผลไม้และน้ำหวานภายในสถาบันราชภัฏสงขลา โดยวิธีการทางจุลชีววิทยาด้านแบคทีเรียโคลิฟอร์มโดยการสุ่มตัวอย่างน้ำผลไม้และน้ำหวานจากโรงอาหารห้องหมวด 4 จุดบริการ ทำการเพาะเลี้ยงในอาหาร Lauryl tryptose broth เพื่อถูกการใช้น้ำตาลแอลกอฮอล์ พบว่า การเกิดก้าชและกรดในน้ำพุตรา น้ำลำไย น้ำลิ้นจี่ น้ำมะพร้าว น้ำชาเย็น น้ำโอมেลัย น้ำกระเจี๊ยบ น้ำเก็กหวย น้ำชาดำเย็น และน้ำสับปะรด จะเกิดการหมัก น้ำตาลแอลกอฮอล์แสดงว่ามีแบคทีเรียโคลิฟอร์มบนเปื้อนอยู่ ส่วนน้ำมะนาว น้ำชามะนาว น้ำระกำ และน้ำส้ม จะไม่เกิดการหมักน้ำตาลแอลกอฮอล์แสดงว่าไม่มีการปนเปื้อนของแบคทีเรียโคลิฟอร์ม เมื่อนำผลการทดลองที่ได้มาทำการเปรียบเทียบกับมาตรฐานทางจุลินทรีย์ พบว่า ค่า MPN ที่ได้มีค่าตั้งแต่น้อยกว่า 2 ถึงมากกว่า 1,609 เชลล์ต่อมิลลิลิตรและจากการสุ่มตัวอย่างจำนวน 80 ตัวอย่าง พบว่า 52 ตัวอย่างที่ไม่ได้มาตรฐาน และมี 28 ตัวอย่างที่ได้มาตรฐาน

2.3 แหล่งของจุลินทรีย์ที่ปนเปื้อนสู่อาหาร

1. น้ำ

นักจุลชีววิทยาทางอาหารสนใจเกี่ยวกับจุลินทรีย์ในน้ำ ทั้งทางด้านสาธารณสุขและด้านเศรษฐกิจ สำหรับด้านสาธารณสุขนั้น น้ำที่ใช้ประกอบอาหารจะต้องปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค เช่น ปราศจากเชื้อโรค การตรวจสอบคุณภาพน้ำ มักตรวจหาแบคทีเรียที่เป็นธรรมชาติ คือ แบคทีเรียโคลิฟอร์ม และตรวจหาจำนวนแบคทีเรียทั้งหมด เมื่อน้ำมีปัญหาด้านคุณภาพทางสุขागิบาก็จะเติมคลอริน โดยให้มีปริมาณคลอรินสูดท้ายตั้งแต่ 0.025-2 ส่วนในน้ำล้านส่วน ทั้งนี้ขึ้นกับส่วนประกอบของน้ำและจำนวนจุลินทรีย์ที่ปนเปื้อน ส่วนทางด้านเศรษฐกิจน้ำที่จะนำมาใช้กับอาหารจะต้องมีลักษณะทางเคมีและทางแบคทีเรีย เช่น สี กลิ่น รส ความใส ส่วนประกอบทางเคมี จำนวนแบคทีเรียตามต้องการ

น้ำอาจทำให้จุลินทรีย์ปนเปื้อนไปในอาหารได้หลายทาง เช่น การใช้น้ำเป็นส่วนประกอบของอาหาร การใช้น้ำล้างอาหาร การใช้น้ำทึบซึ่งไม่ได้ผ่านกระบวนการกรรมการผัก ซึ่งมักพบจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรคทางเดินอาหาร การใช้น้ำในระบบการทำน้ำเย็นในโรงเรียนอาหารกระป๋อง ซึ่งมักจะพบพวกแบคทีเรียโคลิฟอร์ม และจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดการเน่าเสียโดยจุลินทรีย์เหล่านี้จะเข้าไปในอาหารกระป๋องระหว่างการทำให้เย็นโดยผ่านตะเก็บกระป๋องที่มีรอยร้าว ดังนั้นในน้ำนี้จึงมักเติมคลอรินลงไป แต่ก็ยังมีจุลินทรีย์บางพวกที่สามารถทนคลอรินได้ จุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเน่าเสียมีหลายชนิด เช่น *Alcaligenes Viscolactis* และ *Enterobacter aerogenes* ซึ่งทำให้มันเป็นเมือกเหนียว *Pseudomonas Alcaligenes Achromobacter* เป็นสายพันธุ์ที่สร้างเมือก ซึ่งเป็นปัญหาในการทำเนยแข็ง หรือ *Pseudomonas putrefaciens* ซึ่งเป็นปัญหาในการทำเนยเหลว จุลินทรีย์เหล่านี้ล้วนมาจากน้ำ การใช้น้ำแข็งในการถนอมอาหาร เช่น อาหารทะเล มักมีจุลินทรีย์พวกที่เดินโดยได้ท่อสูญหภูมิต่า เช่น *Pseudomonas Alcaligenes Flavobacterium* ปนเปื้อน นอกจากนี้จุลินทรีย์ในน้ำอาจติดไปกับปลา บู๊ฟ กุ้ง หอย ที่อาศัยในน้ำนั้น ๆ โดยอาจติดไปกับบริเวณผิว หรือทางเดินอาหาร

จุลินทรีย์ที่พบในน้ำ นอกจากจะเป็นพวกที่อาศัยอยู่ในน้ำโดยตรงแล้ว ยังมีพวกที่มาจากการติดต่อ กับน้ำ ก็ เช่น ๆ อีกด้วย จำนวนจุลินทรีย์ในน้ำมีตั้งแต่สองสามร้อยถึงหลา ๆ ร้อยเซลล์ต่อมิลลิลิตร สำหรับชนิดจุลินทรีย์ที่พบในน้ำธรรมชาติ ส่วนใหญ่ ได้แก่ *Pseudomonas Chromobacterium Proteus Micrococcus Bacillus Streptococcus Enterobacter* และ *Escherichia* ซึ่งสามารถสกัดสูดห้ำยมักเป็นพวกที่ปนเปื้อนสู่น้ำมากกว่าเป็นพวกที่อยู่ในน้ำโดยตรง

ดังนั้นในการตั้งโรงพยาบาล จึงจำเป็นต้องเลือกแหล่งน้ำที่ดี และจำเป็นต้องมีการทำให้น้ำมีคุณภาพทางเคมีและทางแบคทีเรียตามต้องการ เช่น อาจมีการตัดตะกอน การกรอง การเติมคลอรีน การใช้รังสีอัลตราไวโอเลต หรือการต้ม

2. ดิน

ในเดินมีจุลินทรีย์มากหลายชนิด และมีเป็นจำนวนมาก จุลินทรีย์ที่พบในเดินมีทั้งแบคทีเรีย ราและยีสต์ แบคทีเรียที่พบในเดินมาก ได้แก่ *Pseudomonas Achromobacter Flavobacterium Micrococcus Sarcina Alcaligenes Proteus Bacillus Clostridium* ส่วนรามอญี่ในเดินในปริมาณน้อยกว่าแบคทีเรีย ราที่พบในเดินมีด้วยกันมากมาย เช่น *Aspergillus Botrytis Monilia Cephalosporium Alternaria Mucor Rhizopus Penicillium Trichothecium Cladosporium Eusarium* สำหรับยีสต์ที่แยกได้จากเดิน *Penicillium Trichothecium Cladosporium Eusarium* สำหรับยีสต์ที่แยกได้จากเดิน ได้แก่ *Candida Cryptococcus Pichia Saccharomyces Trichosporon Debaryomyces Hansenula Rhodotorula*

จุลินทรีย์ในเดิน อาจปนเปื้อนไปในอาหารได้โดยติดไปกับพืชผักที่ปลูกในเดินนั้น ๆ ผิวหนังสัตว์ที่อาศัยอยู่บนเดิน ดินที่แห้งกลากเป็นฝุ่นละอองถูกพัดพาไปโดยกระแสลม เศษเดินที่ติดไปกับน้ำ (วิลาวัณย์ เจริญจิระตะรากุล, 2539 : 4-5)

3. การปนเปื้อนจากอากาศ

การปนเปื้อนจากอากาศมีความสำคัญมากในด้านการสุขาภิบาล และทางเศรษฐกิจ ลมซึ่งแพร่กระจายเชื้อโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชื้อโรคที่เป็นสาเหตุของโรคในระบบทางเดินหายใจและนำเชื้อโรคเข้าไปปนเปื้อนในอาหาร ทำให้มีการเพิ่มจำนวนจุลินทรีย์ในอาหาร จุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเสียมากติดมากับอากาศ และเข้าไปในรากน้ำของพืชผัก สร้างความไม่สดใหม่ ลดคุณภาพของอาหาร สปอร์ของราจากอากาศมักเป็นสาเหตุให้เนยแข็ง นมขันหวาน ขนมปังที่หันแล้วและเบคอนเสียได้

จุลินทรีย์ในอากาศไม่ใช่ที่อยู่ที่เหมาะสมสมสำหรับจุลินทรีย์ เนื่องจากจุลินทรีย์จะเกาะติดไปกับฝุ่นละอองจากเดิน ละอองน้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง มหาสมุทร และละอองความชื้นในอากาศ ละอองน้ำลายจากการไอ จาม การพูด และจะไปเกาะติดกับผนังห้อง พื้นห้องเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ดังนั้นอากาศภายในโรงงาน ผลิตยีสต์ ก็จะพบว่ามียีสต์เติมไปหมด เป็นต้น

จุลินทรีย์ที่อยู่ในอากาศมักจะเป็นพวกร่มที่มีความทนทานต่อความแห้งได้ดี เช่น สปอร์ของราซึ่งมีขนาดเล็ก เบ้า ทนต่อความแห้งได้ดีและมีจำนวนมาก แบคทีเรียแบบทุกชนิดสามารถปนเปื้อนอยู่ในอากาศได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอนุภาคนอกฝุ่น ในละอองความชื้นแบคทีเรียรูปร่างกลมจะพบได้มากกว่าพวกร่มที่เป็นห่อนและยังพบยีสต์โดยเฉพาะอย่างยิ่งยีสต์ชนิดที่มีสี ไม่สร้างสปอร์อยู่ในอากาศเสมอ

จำนวนของจุลินทรีย์ในอากาศในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น กระแสลม แสงแดด ความชื้น สถานที่และปริมาณของฝุ่นละออง จำนวนอาจผันแปรไปตั้งแต่ 1 เซลล์ต่อลูกบาศก์ฟุต ที่บันยอดเข้า จนถึงพันเซลล์ต่อลูกบาศก์ฟุตในบริเวณที่มีผู้คนหนาแน่น ถ้ามีลมจุลินทรีย์ที่อยู่ในฝุ่นละอองก็จะตกลงสู่พื้นแต่ถ้ามีกระแสลมก็จะพัดพาเอาจุลินทรีย์ในฝุ่นละอองขึ้นไปในอากาศอีก ดังนั้น จุลินทรีย์ในอากาศจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้น เมื่อเกิดกระแสลม โดยการเคลื่อนที่ของกลุ่มชน โดยการระบายอากาศและโดยการหายใจ

แสงแดดสามารถทำลายจุลินทรีย์ได้โดยตรง ชีงช่วยลดจำนวนจุลินทรีย์ในอากาศได้ อาการแห้งมักมีจำนวนจุลินทรีย์มากกว่าอากาศชั้น ฝนและหิมะจะช่วยในการพาจุลินทรีย์ออกไปจากอากาศ

จุลินทรีย์ในอากาศจะลดน้อยลงไปเรื่อยโดยธรรมชาติ โดยการตกตะกอน การถูกแสงแดดและการล้างของฝน หรือหิมะ การขัดจุลินทรีย์ในอากาศทำได้โดยการกรอง การใช้สารเคมี ความร้อนและการตกตะกอนด้วยกระแทไฟฟ้า วิธีที่ใช้กันมากที่สุด คือ การกรองผ่านเส้นใย เช่น สำลี ไฟเบอร์กลาส (Fiberglass) และสเบสทอส (Asbestos) เป็นต้น สำลีที่ใช้ต้องผ่าเชือก่อนโดยใช้ความร้อนหรือก๊าซเต็ถ้าสำลีเปียกก็จะหมดประสิทธิภาพในการกรอง การใช้สารเคมีเป็นที่นิยมกันมากขึ้น แต่อาจแพงและเป็นอันตรายต่อผู้ใช้ได้ การจ่ายรังสีฆ่าเชื้อในอากาศทำได้ในบริเวณที่จำกัดและค่อนข้างอันตราย การทำให้ผุ้นตกตะกอนโดยการใช้กระแทไฟฟ้าก็ได้ผลดีและการให้ความร้อนก็ให้ผลดีเช่นกัน แต่เสียค่าใช้จ่ายแพงกว่า และหลังจากที่จุลินทรีย์ถูกกำจัดไปแล้ว ก็ต้องระวังการปนเปื้อนใหม่อีก (สุมาลี เหลืองสกุล, 2539 : 58 - 59)

4. น้ำเสีย

การใช้น้ำเสียจากบ้านเรือนไปเป็นปุ๋ยแก่พืช จะทำให้พืชผักเหล่านั้นปนเปื้อนด้วยจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิดโรค โดยเฉพาะโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารและเมื่อน้ำเสียที่ปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำในธรรมชาติ จะทำให้จุลินทรีย์เหล่านี้ปนเปื้อนสู่สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในน้ำนั้น ๆ เช่น ปลา บู กุ้ง หอย ซึ่งจุลินทรีย์ที่พบในน้ำเสียมีทั้งพอกที่ทำให้เกิดโรค แบคทีเรียโคลิฟอร์ม เอนแทโรโคคไค พอกแบคทีเรียน้ำใส่

5. พืชผักผลไม้

จุลินทรีย์ที่พบในพืช ผัก ผลไม้แต่ละชนิดจะแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปจะพบแบคทีเรย์พอก *Pseudomonas Alcaligenes Elavobacterium Micrococcus Bacillus* แบคทีเรียแลกติก เช่น *Lactobacillus brevis L. plantarum Leuconostoc mesenteroides L. dextranicum Streptococcus faecium S. faecalis Pediococcus* และโคลิฟอร์ม เชื้อร้ายที่พบมากเป็นพอกที่ทำให้พืชผัก ผลไม้เน่าเสีย เช่น *Botrytis Geotrichum Rhizopus Alternaria Penicillium Trichothecium Aspergillus Cladosporium* ส่วนยีสต์ที่มักพบ ได้แก่ *Saccharomyces Rhodotorula Torulopsis*

สำหรับจำนวนแบคทีเรย์ที่พบในพืช ผัก ผลไม้ ขึ้นกับชนิดของพืช ผัก ผลไม้ และสิ่งแวดล้อม จุลินทรีย์ที่พบอยู่บริเวณผิวของพืช ผัก ผลไม้มาจากดิน อากาศ น้ำ น้ำเสีย จุลินทรีย์ที่ผุ้นออกจะมีจำนวนมากกว่าด้านใน จำนวนจุลินทรีย์ที่พบมีตั้งแต่สองร้อยสามร้อย หรือพันเซลล์จนถึงล้านเซลล์ต่อตารางเซนติเมตร การล้างทำความสะอาดช่วยลดจำนวนจุลินทรีย์ลงได้

6. สัตว์

แหล่งของจุลินทรีย์จากสัตว์ อาจมาจากจุลินทรีย์บริเวณผิว จุลินทรีย์ในระบบทางเดินหายใจ และจุลินทรีย์ในระบบทางเดินอาหาร จุลินทรีย์ที่อยู่บริเวณผิวหนัง ขนสัตว์ มาจากดิน อาหารสัตว์ น้ำ จุลินทรีย์เหล่านี้มีเป็นจำนวนมาก และมีความสำคัญในการทำให้เกิดการเน่าเสีย จุลินทรีย์ที่มักพบบริเวณผิว ได้แก่ *Micrococcus Staphylococcus Streptococcus* ส่วนจุลินทรีย์ที่พบในอุจจาระสัตว์ส่วนใหญ่เป็นพอกเอนแทโริก แบคทีเรีย เช่น *Salmonella* ซึ่งจุลินทรีย์เหล่านี้อาจปนเปื้อนไปในเนื้อไป หรือผลิตภัณฑ์ *Salmonella* ที่ปนเปื้อนไปกับไข่สามารถลดได้โดยการพาสเจอร์เพลทกันท์จากไข่นั้น ๆ

เชื้อโรคจากสัตว์เป็นจำนวนมากสามารถถ่ายทอดไปสู่คนโดยทางอาหาร เช่น *Mycobacterium tuberculosis* *Coxiella* *Listeria* *Campylobacter* *Brucella* *Salmonella* *Escherichia coli* ปีเตา-ชีโม่ไลติก สะเตรปโตคอดไก่ โดยอาจติดไปทางเนื้อสัตว์ นมหรือไข่

7. การจำหน่ายและการผลิต

ในระหว่างการจำหน่ายและการผลิตอาจทำให้มีการปนเปื้อนของจุลินทรีย์สู่อาหารได้ โดยจุลินทรีย์เหล่านี้อาจมาจากเครื่องมือเครื่องใช้ที่สัมผัสกับอาหารจำนวนมาก หรือจากคนที่เกี่ยวข้องในระหว่างการผลิต นอกจากเป็นสาเหตุให้มีการปนเปื้อนของจุลินทรีย์บิเวณผิวอาหารออกไป แต่ถ้าหากใช้น้ำไม่สะอาดจะเป็นการเพิ่มจำนวนจุลินทรีย์ลงในอาหาร การใช้รังสี สารเคมี หรือความร้อนในระหว่างการผลิต ก็เป็นการลดจำนวนจุลินทรีย์ในอาหารลง (วิลาวัณย์ เจริญจิราธรภูล, 2539 : 4 – 7)

2.4 ประเภทของเครื่องดื่ม

เครื่องดื่มแบ่งออกได้ 5 ประเภท คือ

1. เครื่องดื่มประเภทน้ำผลไม้ ได้มาจากครั้นผลไม้ เช่น น้ำส้มคัน (สัมเขียวหวานหรือสัมเกลี้ยง) น้ำสับปะรด น้ำมะนาว น้ำมะเขือเทศ ฯลฯ มีคุณค่าทางโภชนาการมากให้วิตามินซี ซึ่งป้องกันเลือดออกตามไรฟัน ช่วยในการรักษาแผล ให้เกลือแร่หลายชนิด น้ำผลไม้ไม่มีการเติมน้ำตาลก็จะให้พลังงานน้อย คงมีแต่น้ำตาลในผลไม้เล็กน้อยเท่านั้นไม่ทำให้อ้วน ถ้าเติมน้ำตาลก็จะให้พลังงานเพิ่มขึ้น ยิ่งคันสุด ๆ ได้เท่าไรก็ยิ่งดี

น้ำผลไม้กระป๋อง บรรจุขวด มีคุณค่าสูงนิดสุดไม่ได้ เพราะการบรรจุต้องใช้ความร้อนทำลายจุลินทรีย์ และความร้อนนี้จะทำลายวิตามินซี ให้เสียไปไม่มากก็น้อย

2. เครื่องดื่มประเภทน้ำนม ได้แก่ นมวัวสด นมผสมจากนมผง หรือนมผสมจากนมขันจีดเพื่อให้มีส่วนประกอบคล้ายนมสด หรือ นมผสมที่มีการปรุงแต่ง กลิ่น รส ด้วยการเติมโกโก้ โอลัติน ฯลฯ และน้ำตาล เครื่องดื่มประเภทนี้มีคุณค่าทางโภชนาการสูง ให้โปรตีนบำรุงกล้ามเนื้อ เลือด ฯลฯ ให้แคลเซียมบำรุงกระดูก ให้วิตามินเอ สร้างความเจริญเติบโตและบำรุงสายตา และให้วิตามินบี 2 ป้องกันโรคปากนกร่อง

นมถั่วเหลือง ได้แก่ น้ำเต้าหู้ที่ต้มขายร้อน ๆ หรือบรรจุขวดแช่เย็น หรือไม่แช่เย็น มีคุณค่าไม่เท่ากับนมวัวสด แต่ก็นับว่าเป็นแหล่งให้โปรตีนที่ดีพอใช้ เหมาะสำหรับเด็ก และชุมชนที่ขาดแคลนอาหารโปรตีน

โกโก้และโอลัติน ถ้าใช้มวัวสด หรือนมผสมจากนมผง หรือนมขันจีดเป็นพื้นฐาน จะมีประโยชน์มาก เพราะโกโก้และโอลัตินให้คุณค่าทางโภชนาการน้อย เป็นเพียงตัวปรุงแต่งกลิ่นรสเท่านั้น ถ้าจะลดน้ำหนักหรือลดความอ้วน ไม่ควรเติมน้ำตาล ที่ชงขายกันทั่วไปมักใช้มน้ำหวานเป็นพื้น ทำให้ได้น้ำตาลมากแต่น้อย ได้แต่พลังงานจากน้ำตาลเท่านั้น

3. เครื่องดื่มประเภทน้ำชากาแฟ ถ้าไม่ใส่นม ไม่ใส่น้ำตาล ก็จะได้แต่น้ำอย่างเดียวที่ชงขายกันทั่วไปได้รับประโยชน์จากโปรตีน เกลือแร่ และวิตามินน้อยมาก ได้แต่พลังงานจากน้ำตาลเสียมากกว่า

4. เครื่องดื่มประเภทน้ำหวานและน้ำอัดลม ประกอบด้วยน้ำ สารแต่งรสหวาน สารแต่งสีและกลิ่น ถ้ารสหวานเป็นน้ำตาลก็จะได้พลังงาน เครื่องดื่มขนาดบรรจุ 6 ออนซ์ จะมีน้ำตาลประมาณ 20 กรัม ให้พลังงานได้ 80 แคลอรี่ ถ้าสารแต่งกลิ่น รสและสีเป็นพวงผลไม้ ก็จะได้ประโยชน์อีกเล็กน้อยเท่านั้นถ้าสารแต่งรสหวานไม่ใช่น้ำตาลแต่เป็นพวงขั้นทศกร และสารแต่งกลิ่น รส และสีไม่ใช่น้ำผลไม้ เครื่องดื่มนั้นก็จะได้แต่น้ำเท่านั้น หากว่าสารแต่งรส กลิ่น สี เป็นสารที่ให้โทษ เครื่องดื่มนั้นก็สูญเปล่าไม่ได้

เครื่องดื่มประเภทบรรจุขวด และน้ำอัดลมบางชนิด เช่น พวากโคล่า ซึ่งมีอยู่หลายชนิดมากจะประกอบด้วยน้ำตาลไม้ (แต่งสี) เกลือกรดอินทรีย์ คาเฟอีน และน้ำตาล คุณค่าอาหารก็มีแต่ให้พลังงานเท่านั้น นอกจากนี้ยังกระตุนประสาท ทำให้นอนไม่หลับ เพราะคาเฟอีนจะกระตุนให้กรดออกมากยิ่งขึ้น และการที่มีกรดอินทรีย์อยู่ด้วย อาจทำให้ฟันผุได้ จะนั้นเครื่องดื่มประเภทโคล่า จึงไม่เหมาะสมสำหรับเด็ก ๆ

สำหรับน้ำอัดลม มีก้าชาร์บอนไดออกไซด์อัดไว้ด้วยความดันสูง ไม่ทำให้คุณค่าทางอาหารเพิ่มขึ้นเลย แต่ช่วยให้รู้สึกซ่าลิ้นเป็นที่พอใจของผู้ดื่มเท่านั้น

5. เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เบียร์ และเหล้าชนิดต่าง ๆ ถ้าดื่มเล็กน้อยอาจเป็นคุณบ้างแต่ถ้าดื่มมาก ๆ จะให้โทษ และถ้าว่าแอลกอฮอล์เป็นยาเสพติดให้โทษอย่างหนึ่งไม่มีความสำคัญทางโภชนาการ (บุญชู ศรีมุขิกโพธิ์, 2527 : 75-76)

ตัวอย่างเครื่องดื่มที่ต้องตรวจคุณภาพทางจุลชีววิทยา มีดังนี้

1. เครื่องดื่มที่ควบคุมคุณภาพตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ได้แก่ เครื่องดื่มที่บรรจุในภาชนะปิดสนิท รวมทั้งเครื่องดื่มที่มีหรือทำจากผลไม้ ไม่ว่าจะมีก้าชาร์บอนไดออกไซด์หรือออกซิเจนอยู่ด้วยหรือไม่ก็ตาม

2. เครื่องดื่มทั่วไป ซึ่งวิเคราะห์เป็นงานสำรวจวิจัยเป็นครั้งคราว หรือตามความต้องการหรือทำเป็นงานวิจัย ระยะยาวร่วมกับหน่วยงานอื่น ได้แก่ เครื่องดื่มhaber เครื่องดื่มตามร้านอาหารเครื่องดื่มจำหน่ายในโรงเรียน เครื่องดื่มจากด่านควบคุมโรคต่อระหว่างประเทศ เป็นต้น โดยวิเคราะห์ตามความเหมาะสม

เนื่องจากน้ำผลไม้ที่วางขายตามโรงอาหารภายในสถาบันราชภัฏสงขลา จัดอยู่ในประเภทเครื่องดื่มทั่วไป ซึ่งประกาศกระทรวงสาธารณสุขไม่ได้มีการทำหนดมาตรฐานไว้ ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ใช้มาตรฐานของน้ำผลไม้ตามประกาศของกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 214)ปี พ.ศ. 2543 เรื่องเครื่องดื่มในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท ได้กำหนดมาตรฐานหรือคุณภาพทางจุลินทรีย์ของน้ำสะอาดไว้ดังนี้

- จำนวนจุลินทรีย์ทั้งหมด (Standard plate count) ที่ 35 – 37 องศาเซลเซียส เวลา 24 ชั่วโมง ต้องมีค่าไม่เกิน 500 โคลoniต่อมิลลิลิตร
- Most probable number of coliform organism ต่อ 100 มิลลิลิตร (MPN) ต้องน้อยกว่า 2.2
- ต้องไม่มี อี.โค.ไล (E.coli : Escherichia Coli)
- ไม่มี ยีสต์ (Yeast) และรา (สาลักษณ์ พงษ์เพจิต และอรุณศรี สีจีรจำเนียร, 2536 : 12-13)

2.5 ส่วนประกอบของเครื่องดื่ม

เครื่องดื่มประกอบด้วยวัตถุดิบมากมายซึ่งกับชนิดของเครื่องดื่ม โดยทั่วไปจะมีน้ำเป็นวัตถุดิบที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีสารให้รส สารให้กลิ่น สี สารให้ความหนืด และก้าชาร์บอนไดออกไซด์ เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงส่วนประกอบหลักในเครื่องดื่มบางชนิดเท่านั้น (ภาควิชาชีวเคมีและเทคโนโลยีการอาหารคณะอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543 : 405 - 410)

1. น้ำ

น้ำเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในเครื่องดื่ม โดยเฉลี่ยจะมีน้ำอยู่ในเครื่องดื่มมากกว่า 85% น้ำจะทำหน้าที่เป็นตัวละลายสารประกอบอื่น ๆ ในเครื่องดื่ม เช่น น้ำตาล สี กลิ่น เป็นต้น น้ำที่นำมาใช้ในการผลิตเครื่องดื่มจะต้อง

เป็นน้ำที่มีคุณภาพดี คือ ไม่มีสารต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของเครื่องดื่ม เช่น กลิ่น รส ความคงตัว และต้องไม่มีจุลินทรีย์ต่าง ๆ

น้ำที่ใช้ในการผลิตเครื่องดื่มจะต้องมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด จึงต้องมีการนำน้ำไปผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ก่อนที่จะใช้เป็นส่วนประกอบของเครื่องดื่ม

ขั้นตอนในการผลิตน้ำสำหรับใช้ทำเครื่องดื่ม

- การเติมคลอริน เพื่อทำลายจุลินทรีย์ และสารอินทรีย์ที่ทำให้เกิดสี รส และกลิ่นในน้ำ มักเดิมในรูปแคลเซียมไฮดรอกไซด์ 4 - 12 ppm

- การตกรตะกอน โดยทำให้สารที่ละลายໄต้ เช่น สี ความชื้น เกิดการรวมตัวกับสารอื่นแล้วมีขนาดใหญ่ขึ้น มีความหนาแน่นมากขึ้น และตกตะกอนลงมาในที่สุด ทั้งนี้ต้องควบคุมสภาพภาวะการตกรตะกอนให้เหมาะสมด้วย เช่น การคนผสม อุณหภูมิการตกรตะกอน pH เป็นต้น นิยมใช้แคลเซียมไฮดรอกไซด์ (หินปูน) และเพอรัสซัลเพต เป็นสารช่วยตกรตะกอน

- การลดความกระต้าง โดยการใช้แคลเซียมไฮดรอกไซด์และแคลเซียมคลอไรด์ เติมลงในน้ำเพื่อกำจัดแคลเซียม และแมgnีเซียมใบาร์บอเนต ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดความกระต้าง

- การกรอง เพื่อยแยกสารที่ละลายอยู่ในน้ำออก มักกรองโดยให้น้ำผ่านชั้นทราย ซึ่งมีขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่หยาบไปจนถึงละเอียด และอาจมีการกรองด้วยผงถ่านอีกด้วย เพื่อกำจัดสีและกลิ่นรสที่ไม่ต้องการในน้ำผงถ่านที่ใช้มักเป็นคาร์บอนกัมมันต์ (Activated carbon) เปลี่ยนคลอรินในน้ำให้เป็นคลอไรด์ออกอนจับอยู่ที่ผิวน้ำของคาร์บอนกัมมันต์ เป็นการกำจัดคลอริน ก่อนนำน้ำใช้ในการผลิตเครื่องดื่ม

2. สารให้ความหวาน

ในอุตสาหกรรมเครื่องดื่มนิยมใช้น้ำตาลเป็นสารให้ความหวาน ซึ่งนอกจากจะให้รสชาติแก่เครื่องดื่มแล้ว ยังทำให้รสชาติกลมกล่อม ทำให้เกิดความหนืดหรือ Body ในเครื่องดื่มและช่วยยับยั้งการเจริญของจุลินทรีย์ ชนิดของสารให้ความหวานแบ่งออกเป็น

สารให้ความหวานที่มีคุณค่าทางโภชนาการที่นิยมใช้ได้แก่ น้ำตาลชนิดต่าง ๆ คือ

- น้ำตาลซูโครีส (Sucrose) หรือน้ำตาลทราย เป็นสารให้ความหวานนิยมใช้กันมากที่สุด เมื่อละลายจะมีบางส่วนแตกร้าวเป็นน้ำตาลกลูโคสและฟรุกโตสได้

- ฟรุกโตส (Fructose) เป็นน้ำตาลที่พบมากในผลไม้ มีความหวานมากกว่าน้ำตาลจากธรรมชาติชนิดอื่น และผู้ป่วยโรคเบาหวานสามารถใช้น้ำตาลชนิดนี้ได้

- High fructose corn syrup ประกอบด้วย ฟรุกโตส 42% และเดกซ์โทรส 51% ใช้เสริมความหวานกับสารให้ความหวานชนิดอื่นได้ดี เช่น แซ็กคาริน

สารให้ความหวานที่ไม่มีคุณค่าทางโภชนาการ ใช้ในเครื่องดื่มสำหรับผู้ป่วยโรคเบาหวาน หรือผู้ที่ต้องการลดความอ้วน สารให้ความหวานเหล่านี้ไม่ให้ Body แก่เครื่องดื่มเหมือนอย่างน้ำตาล จึงจำเป็นต้องเดิน Bodying agent เช่น เพกทิน และ Carboxy Methyl Cellulose (CMC) สารให้ความหวานประเภทนี้นิยมใช้สำหรับเครื่องดื่มโดยเฉพาะน้ำอัดลม ได้แก่ แอสพาร์เทม (Aspartame) และแซ็กคาริน (Saccharin)

- แอสพาร์เทม มีข้อห้ามการคำว่า Nutra sweet เป็นสารสังเคราะห์ Methyl ester ของ Dipeptide ซึ่งประกอบด้วย L-aspartic acid กับ L-phenylalanine มีความหวานมากกว่าน้ำตาลทราย 180 เท่า ให้ความหวานต่ำค้าง ไม่คงตัวเมื่อได้รับความร้อน นิยมใช้มากในน้ำอัดลม

2. แซ็คคาริน ให้ความหวานมากกว่าน้ำตาลทรายประมาณ 300 เท่า นิยมใช้ในรูปของเกลือโซเดียม หรือแคลเซียม ให้รสมุกตกรด
3. สารให้ความหวานตัวอื่น ๆ ที่มีแนวโน้มว่าจะใช้ในอุตสาหกรรมเครื่องดื่ม ได้แก่ Acesulfame-K Sucratose และ Stevioside

3. กรด

เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งซึ่งให้รสเปรี้ยวในเครื่องดื่ม ช่วยกระตุ้นให้เกิดความพอใจในรสมะน玷ะ ระงับความกระหาย จะช่วยเพิ่มความหวานของน้ำตาล และช่วยยืดอายุการเก็บของเครื่องดื่ม

1. กรดแอกซอร์บิก (Ascorbic acid) ช่วยป้องกันการเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชัน ทำให้สีกลืนรสมะน玷ะในสภาพเป็นกรดพบว่ากรดแอกซอร์บิกจะคงตัวได้ดีที่สุด
2. กรดซิตริก (Citric acid) ให้รสเปรี้ยวที่เข้าได้กับกลิ่นผลไม้ได้ดี สามารถสกัดได้จากมะนาว สับปะรดหรือการหมักจากเชื้อรา
3. กรดฟอสฟอริก (Phosphoric acid) นิยมใช้ในเครื่องดื่มโคลาและรูดเบียร์ ช่วยเพิ่มกลิ่นรสในเครื่องดื่ม
4. กรดทาร์ทาริก (Tartaric acid) ใช้มากในผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มจากองุ่นและมะนาว
5. กรดฟูมาริก (Fumaric Acid) มีรสเปรี้ยวมากกว่ากรดอื่น ๆ ราคาถูกและดูดความชื้นได้น้อยจึงเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มน้ำนมสด
6. กรดมาลิก (Malic acid) ในธรรมชาติพบมากในแอปเปิล ลูกท้อ แครนเบอร์รี่ และมะม่วง เป็นต้น

การเลือกใช้กรดในเครื่องดื่มต้องพิจารณาถึงชนิด ปริมาณ และคุณสมบัติของกรดให้เหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการนิยมใช้กรดหลายชนิดร่วมกัน

4. สี

สีเป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดความสนใจของผู้คน จึงนิยมใช้ในอุตสาหกรรมเครื่องดื่มแบ่งเป็น 3 ชนิดคือ

1. สีธรรมชาติ ไม่นิยมใช้ในเครื่องดื่ม เพราะเป็นสีที่มีความคงตัวน้อยเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในผลไม้ที่ใช้ผลิตเครื่องดื่ม เช่น Carotenoid และ Annatto ให้สีเหลือง Chlorophyll ให้สีเขียว Anthocyanin ให้สีน้ำเงิน ม่วง และแดง
2. สีเทียม ได้จากการแปรรูปสารที่มีอยู่ในธรรมชาติด้วยกรรมวิธีที่เหมาะสม เช่น สีカラเมล หรือสีน้ำตาลใหม่ ซึ่งได้จากการให้ความร้อนแก่น้ำตาลอ่อนย่างเดียว หรือได้จากการต้มน้ำเชื่อมกับแอนโมเนีย และแอนโมเนียคาร์บอเนต ส่วนมากใช้กับเครื่องดื่มกลิ่น ครีมโซดา รูดเบียร์หรือโคล่า
3. สีสังเคราะห์ เป็นสีที่มีความคงตัวสูง และต้องเป็นสีชนิดที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ผ่านการทดสอบแล้วว่ามีโทษต่อผู้บริโภคน้อย เช่น Brilliant Blue FCF, Fast Green FCF, Sunset Yellow FCF

5. ก้าชكار์บอนไดออกไซด์

ในเครื่องดื่มอาจมีก้าชคาร์บอนไดออกไซด์เกิดขึ้นได้ เมื่อผ่านกระบวนการหมักหรือการเดิมก้าชลงไปโดยตรงก็ได้ พบว่านาอกจากก้าชคาร์บอนไดออกไซด์ จะให้สารติดเชื้อในผลิตภัณฑ์แล้ว ยังช่วยป้องกันการเจริญของจุลทรรศ์ด้วย เพราะเพิ่มความเป็นกรด ลดปริมาณออกซิเจนและกิดความดันในเครื่องดื่ม การละลายของก้าชนี้ในน้ำจะเพิ่มขึ้นเมื่อลดอุณหภูมิของน้ำและน้ำตาลลง ดังนั้นในการอัดก้าช คาร์บอนไดออกไซด์ลงในเครื่องดื่ม จึงต้องลดอุณหภูมิของเครื่องดื่มลงและลดความดันของก้าชที่ใช้เพื่อความปลอดภัยในการบรรจุ (พัทธลี ตันยะกุล และ สุริพร แสงจันทร์, 2543 : 5 - 8)

2.6 ความสำคัญของการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางแบคทีเรีย

โรคที่เกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารของมนุษย์ ที่สำคัญมากเกิดจากเชื้อแบคทีเรียที่ก่อโรคซึ่งปนเปื้อนอยู่ในอาหารและน้ำ การแพร่กระจายของโรค สาเหตุหนึ่งมาจากการสิ่งขับถ่ายของคนและสัตว์ปนเปื้อนอยู่ในน้ำ ซึ่งใช้บริโภคโดยตรง หรือใช้ในทางอ้อม ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ เช่น ไทฟอยด์ ท้องร่วง อหิวาตกโรค ฯลฯ

ดังนั้นการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางแบคทีเรียจึงให้ข้อมูลเบื้องต้นแสดงถึงการปนเปื้อนของแบคทีเรียน้ำหรือแสดงถึงความปลอดภัยของน้ำที่ใช้บริโภค

1. เครื่องชี้บอกรการปนเปื้อนของน้ำทางแบคทีเรีย

การประเมินคุณภาพน้ำทางแบคทีเรีย มักใช้จุลทรรศ์ที่สำคัญ 2 กลุ่ม เป็นเครื่องชี้บอกรหรือแสดงการปนเปื้อนของแบคทีเรีย กลุ่มของแบคทีเรียเหล่านี้ได้แก่

- Coliform bacteria
- Fecal coliform bacteria

2. Coliform bacteria และ Fecal coliform bacteria

2.1 Coliform bacteria หมายถึง กลุ่มของแบคทีเรียพาก Aerobic และ Facultative anaerobic bacteria ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่ย้อมดิตติสแกรมลบ ไม่สร้างสปอร์มีรูปร่างเป็นแท่ง และสามารถหมักย่อยน้ำตาลและโคลิสท์อุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียส ภายในเวลา 24 - 48 ชั่วโมง และให้ผลเป็นกรดและก้าช แบคทีเรียกลุ่มนี้พบทั่วไปในน้ำ อาการโดยเฉพาะในลำไส้ของคน และสัตว์ที่เลือดอุ่น Coliform bacteria เหล่านี้ได้แก่ กลุ่มของแบคทีเรีย เช่น Escherichia, Enterobacter, Klebsiella, Citrobacter และ Serratia

2.2 Fecal coliform bacteria ได้แก่ โคลิฟอร์มแบคทีเรียที่มีแหล่งกำเนิดจากอุจจาระของคน และสัตว์เลือดอุ่น แบคทีเรียชนิดนี้สามารถย่อยน้ำตาลและโคลิสท์ที่อุณหภูมิ 44.5 ± 0.2 องศาเซลเซียส ในเวลา 24 ชั่วโมง ได้แก่ แบคทีเรียในสกุล Escherichia

ตารางที่ 2.1 แหล่งต่าง ๆ ของแบคทีเรียที่ปนเปื้อนในอาหาร

จุลินทรีย์	มนุษย์				สัตว์				นำ			
	ผิวหนัง	ทางเดินอาหาร	เลือด	อวัยวะ	ผิวหนัง	ทางเดินอาหาร	เลือด	อวัยวะ	ผิวหนัง	ทางเดินอาหาร	เลือด	อวัยวะ
Acetobacter												+
Alcaligenes	+					+			+	+	+	+
Arthrobacter										+		
Bacillus			+				+		+	+	+	+
Brevibacterium			+			+			+	+	+	+
Clostoidium		+				+			+	+	+	
Corynebacterium	+		+	+	+			+				+
Desulfotomaculum								+				+
Enterobacter			+	+			+	+		+	+	+
Erwinia				+				+				+
Escherichia		+				+						
Flavobacterium				+					+	+	+	+
Gluconobactor										+	+	+
Halobacterium									+			
Klebsiella		+			+						+	
Lactobacillus	+	+	+			+	+	+				+
Leuconostoc												+
Micrococcus	+									+		
Microbacterium											+	
Pediococcus								+				+
Photobacterium								+				
Propionibacterium	+	+	+	+		+	+	+				+
Proteus			+				+				+	
Pseudomonas				+				+	+	+		

หมายเหตุ + คือ แสดงการปนเปื้อนของแบคทีเรียในอาหารจากแหล่งต่าง ๆ

ที่มา : สุมาลี เหลืองสกุล, 2539 : 57

ตารางที่ 2.1 (ต่อ) แหล่งต่าง ๆ ของแบคทีเรียที่ปนเปื้อนในอาหาร

จุลินทรีย์	มนุษย์				สัตว์				น้ำ			
	ผู้คน	ทางเดินอาหาร	อุจจาระ	รดตัว	ผู้คน	ทางเดินอาหาร	อุจจาระ	รดตัว	ผู้คน	ทางเดินอาหาร	อุจจาระ	รดตัว
Salmonella	+	+				+	+			+		
Serratia										+	+	+
Shigella	+					+						
Staphylococcus	+			+	+					+	+	+
Streptococcus	+	+	+	+	+	+		+			+	
Vibrio	+					+			+	+		
Yersinia	+	+	+			+		+				+

หมายเหตุ + คือ แสดงการปนเปื้อนของแบคทีเรียในอาหารจากแหล่งต่าง ๆ

ที่มา : สุมาลี เหลืองสกุล, 2539 : 57

3. สาเหตุที่ใช้ Coliform bacteria และ Fecal coliform bacteria เป็นเครื่องชี้บวกของการปนเปื้อนของน้ำทิ้งแบคทีเรีย เนื่องจากโรคบางต่าง ๆ เช่น ไข้ไทฟอยด์ โรคอุจจาระร่วงและหัวใจโรค มักมีสาเหตุมาจากการบริโภคอาหาร และน้ำดื่ม ที่มีการปนเปื้อนของแบคทีเรียชนิด Enteric pathogens แบคทีเรียที่ก่อให้เกิดอันตรายเหล่านี้ มักยากต่อการตรวจวินิจฉัยจากตัวอย่างน้ำ แต่พบว่าน้ำที่มีการปนเปื้อนแบคทีเรีย Enteric pathogens มักมีโอกาสตรวจพบกลุ่มของ Coliform bacteria รวมอยู่ด้วย กลุ่มของ Coliform bacteria เหล่านี้สามารถมีชีวิตอยู่รอด และทนทานต่อสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ได้ดี พวก Enteric pathogens จึงง่าย และสะดวกที่จะนำตรวจวินิจฉัย

ส่วน Fecal coliform bacteria เช่น แบคทีเรียในสกุล Escherichia เป็นแบคทีเรียที่มีความทนทานต่อสภาวะแวดล้อมภายนอกน้อยกว่า Coliform bacteria กล่าวคือ สามารถมีชีวิตอยู่ภายนอกลำไส้ได้ไม่นาน โดยขึ้นกับสภาพแวดล้อม ได้ถูกใช้เป็นเครื่องชี้บวกเพื่อแสดงว่า น้ำเพียงถูกปนเปื้อนจากอุจจาระ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าแบคทีเรียที่สามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้การปนเปื้อนของน้ำควรมีคุณสมบัติดังนี้ (นกมล ตปนียะกุล และวันนี มาภันต์, 2538 : 1-2)

1. พบรอบปนเปื้อนอยู่ในน้ำขยะเดียวกับที่พบรอบแบคทีเรียที่ก่อโรคปนเปื้อนอยู่ด้วย
2. ควรมีจำนวนแพร่ผันตามจำนวนของแบคทีเรียที่ก่อโรค
3. สามารถมีชีวิตอยู่ในน้ำได้นานกว่าแบคทีเรียที่เรียกว่าแบคทีเรียก่อโรค
4. ไม่พบในน้ำบริสุทธิ์
5. ง่ายต่อการตรวจวินิจฉัย

Coliform bacteria ใช้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพของอาหาร และน้ำดื่ม เนื่องจากแบคทีเรียพกนี้มีสมบัติเหมาะสม คือ เป็นพกที่พบอยู่ร่วมกับแบคทีเรียที่ทำให้เกิดโรคสามารถชีวิตอยู่รอดได้นานกว่าพกที่ทำให้เกิดโรค มีปริมาณมากกว่าพกที่ทำให้เกิดโรค ปริมาณสัมพันธ์กับความสกปรก ตรวจวิเคราะห์ได้ง่าย ไม่เป็นอันตรายต่อคน และสัตว์ มีคุณสมบัติคงที่และเหมือนกัน ดังนั้นหากตรวจพบแบคทีเรียนี้จึงเป็นตัวชี้ให้เห็นว่าอาจมีเชื้อโรคทางเดินอาหารปนเปื้อนอยู่ (วิลาวัณย์ เจริญจิระตะกูล, 2539 : 91)

2.7 โรคติดต่อทางระบบทางเดินอาหาร

โรคติดต่อทางระบบทางเดินอาหารที่สำคัญ นำมากล่าวในที่นี้ คือ

1. อหิวาตกรโคร (Cholera)

อหิวาตกรโครเป็นโรคติดต่อที่ร้ายแรง เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *Vibrio cholerae* โรคนี้มักจะระบาดในฤดูร้อน เชื้อจะเจริญได้ดีในอาหารที่เป็นเบส ไวต่อความร้อน และภาวะที่เป็นกรด จะถูกทำลายเมื่อได้รับความร้อน 55 องศาเซลเซียส ภายใน 10 นาที

อาการของโรค ผู้ป่วยจะมีอาการท้องร่วงอย่างรุนแรง ถ่ายเหลวเป็นน้ำอุจจาระคล้ายกับน้ำขาวข้าว อาเจียน คลื่นไส้ ปวดท้อง เป็นตะคริว อ่อนเพลีย เนื่องจากร่างกายเสียน้ำได้มาก อาจเกิดอาการซึ่อก ผิวหน้าเหลือง ตาลึก เสียงแหบ ชีพจรเต้นเร็ว ความดันต่ำ แต่ไม่มีไข้ อาจถึงตายได้ถ้าไม่ได้รับการรักษาทันท่วงที

ระยะฟักตัวของโรค เชื้อนี้จะไปเจริญอยู่ที่ผิวเมือกของลำไส้เล็ก และปล่อยทอกซินออกมานี้จะไม่เข้ากระแสเลือด และไม่บุกรุกเข้าเนื้อยื่อชั้นใน ทอกซินจากตัวเชื้อจะไปกระตุนอะดีนิลไซค์แลส (Adenyl cyclase) ทำให้เปลี่ยน ATP เป็น ไซค์ลิก อี เมม พี (Cyclic AMP) มีผลให้เกิดการสะสมน้ำ และอิเล็กโตรไลท์ ในช่องว่างลำไส้จึงเกิดอาการอุจจาระร่วง

การรักษา โดยให้น้ำและอิเล็กโตรไลท์เพื่อทดแทนส่วนที่ร่างกายเสียไป พร้อมกับให้สารปฏิชีวนะ เช่น เดटราไซคลิน คลอราม芬ิคอล และฟูราโซลิโนน เพื่อทำลายเชื้อในลำไส้

การป้องกันและควบคุมโรค โดยการนีดวัคซีน การให้สุขาภิบาลน้ำดื่ม และน้ำใช้ต้องสะอาดปราศจากเชื้อโรค อย่ารับประทานอาหารที่มีแมลงวันตอม เมื่อเกิดโรคระบาดต้องแยกผู้ป่วยออกจากต่างหาก ทำลายสิ่งปฏิกูลของผู้ป่วยด้วยยาฆ่าเชื้อ ให้ความรู้ทางด้านอนามัยส่วนบุคคล เช่น ล้างมือก่อนรับประทานอาหาร ต้องทานอาหารที่ร้อนและสุกใหม่ ๆ น้ำดื่มน้ำดื่มต้มก่อน เป็นต้น

2. โรคบิด (Bacillary dysentery หรือ Shigellosis)

โรคบิดเกิดจากเชื้อ *Shigella* ลักษณะเป็นท่อน ไม่สร้างสปอร์ ติดสีแกรมลบ ไม่เคลื่อนที่ ไม่สร้างเคบชูล เชื้อที่ทำให้เกิดโรคบิด มี 4 ชนิด คือ *Shigella dysenteriae* *S. flexneri* *S. Sonnei* และ *S. boydii*

ระยะฟักตัวของโรค มีระยะฟักตัวระหว่าง 1 - 4 วัน ทำให้เกิดโรคที่บริเวณลำไส้ใหญ่หรือส่วนปลายของลำไส้เล็ก เชื้อจะแบ่งตัวเพิ่มจำนวนในชั้นเยื่อเมือกของลำไส้ ทำให้เกิดการอักเสบเป็นแผล เมื่อถ่ายอุจจาระออกมานะจะมีมูกเลือดปนอยู่ด้วย อาการจะเริ่มปวดบิดในท้อง ในเวลาไม่กี่วัน แต่ในเด็กและผู้ใหญ่อาจเกิดอาการขาดน้ำ และเกลือแร่ ทำให้อ่อนเพลียและอาจตายได้ ผู้ป่วยที่หายแล้วอาจเป็นพาหะนำโรคได้นานหลายเดือน

การรักษา ผู้ป่วยรุนแรงให้ยาแอมพิวิลลิน คลอราม芬ิคอลและไตรเมโซฟิลฟาร์มาโซโซล

การป้องกันและควบคุมโรค ควบคุมแหล่งน้ำให้สะอาด กำจัดสิ่งไม่ควรรับ เช่น ขยะมูลฝอย น้ำเสีย และอุจจาระ มิให้ปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำได้ ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับสุขอนามัย

3. โรคติดต่อจากเชื้อซัลโมเนลลา (*Salmonellosis*)

โรคติดต่อจากเชื้อซัลโมเนลลา เกิดจากบакТЕรี *Salmonella* มีลักษณะเป็นท่อน ติดสีแกรมลบ เคลื่อนที่ได้ กลุ่มที่ทำให้เกิดอาการของโรค มี 3 ลักษณะคือ

ก. ไข้ไฟฟอยด์ และพาราไฟฟอยด์ เกิดจากเชื้อ *Salmonella agyphii* และ *Salmonella paratyphi* อาการของโรคคล้ายคลึงกัน แต่ไข้พาราไฟฟอยด์มีอาการร้อนกว่าไข้ไฟฟอยด์ที่มีอาการไข้สูงหลายวันเกิดการติดเชื้อหลายวัน เชื้อเข้าสู่กระเพาะเลือดเกิดอาการโลหิตเป็นพิษ มีอาการท้องผูกหรือท้องเดิน ปวดท้อง ตัวและม้ามโต คลื่นไส้ อาเจียน อาจจะมีผื่นขึ้นตามตัว หัวใจเต้นช้ากว่าปกติ ปวดกล้ามเนื้อ ไข้จะขึ้นสูงตลอด (39.5 - 40 องศาเซลเซียส) เป็นเวลา 7 - 10 วัน แล้วจะลดลงในสัปดาห์ที่ 3 หรือ 4

ข. โลหิตเป็นพิษ (*Seppticemia*) เกิดจากเชื้อ *Salmonella choleraesuis* เป็นส่วนใหญ่ เป็นการติดเชื้อในกระเพาะเลือด ทำให้เกิดอาการหนาวสั่น มีไข้ เบื้องอาหาร น้ำหนักลดลง เชื้อจะกระจายไปตามส่วนต่าง ๆ เช่น ปอด หัวใจ ม้าม ไต และเยื่อหุ้มสมองอักเสบ โดยทำให้อวัยวะต่าง ๆ เกิดการอักเสบ

การรักษา ในระยะที่อุจจาระร่วงอย่างรุนแรง ต้องให้น้ำและอิเล็กโตรไลด์ทดแทนส่วนที่สูญเสียไป และให้ยาปฏิชีวนะเพื่อทำลายเชื้อ เช่น คลอเอมเพนิคอล หรือแอมพิซิลลิน และไตรโซโรพริม - ชัลพาเมโซกากาโซล กรณีด้อย

การป้องกัน โดยวิธีฉีดวัคซีนที่เตรียมจากอะซีโน จะมีผลป้องกันได้ถึง 90 เปอร์เซ็นต์ในเวลา 3 ปี

ค. กระเพาะอาหารและลำไส้อักเสบ (*Gastroenteritis*) เกิดจากเชื้อ *Salmonella typhimurium* และ *Salmonella enteritidis* ระยะพักตัวสั้นมาก อาการเกิดหลังจากอาหารที่มีเชื้อชนิดนี้ เพียง 8 - 48 ชั่วโมง จะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง อุจจาระร่วงอย่างรุนแรง มีไข้ต่ำเชื้อจะเจริญในลำไส้เท่านั้นไม่เข้ากระเพาะเลือด มักจะเป็นอยู่ 2 - 5 วัน

4. โรคอาหารเป็นพิษเนื่องจากสารพิษของบакТЕรี

เกิดจากร่างกายได้รับสารพิษจากบакТЕรีที่เจริญอยู่ในอาหารที่พบมากมีอยู่ 2 โรค คือ อาหารเป็นพิษจากเชื้อสแตฟฟิโลโคคัส (*Staphylococcus*) และ โบทูลิซึม (*Botulism*)

ก. อาหารเป็นพิษจากเชื้อสแตฟฟิโลโคคัส เป็นโรคที่เกิดจากการรับประทานอาหารที่มีเชื้อ *Staphylococcus aureus* เชื้อชนิดนี้เจริญอยู่นานพอที่จะสร้างทอกซินได้ ทอกซินนี้ทนต่อความร้อนถึง 100 องศาเซลเซียส ได้นานกว่า 30 นาที ทนต่อกรด และเอ็นไซม์ย่อยโปรตีนได้ด้วย อาหารที่มีเชื้อชนิดนี้เจริญได้ดี คือ เนื้อสัตว์ทั้งนั้นเป็นแผ่น แซนวิช ผลิตภัณฑ์จากนมที่ดั้งทึ้งไว้ อาหารจำพวกครีม คัสตาร์ด และอาหารที่ปรุงเสร็จแล้วทิ้งไว้ไม่แซ่บเทย์น ทำให้เชื้อผลิตทอกซินออกมาก นอกจากนี้เชื้อเหล่านี้อาจจะติดมาจากการผู้ป่วยอาหาร ที่เป็นพาหะนำโรคโดยเชื้อดิตอยู่ตามแหล่ง มือ ฯลฯ

อาการของโรค จะเกิดภายใน 1 - 4 ชั่วโมง หลังจากการอาหารที่มีเชื้อชนิดนี้ จะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสีย ปวดเกร็ง เป็นตัวคริว อาการจะเป็นมากน้อยขึ้นกับภูมิคุ้มกันทางของร่างกายแต่ละคน และปริมาณทอกซินที่ทานเข้าไป

การรักษา ในรายที่มีอาการถ่ายอุจจาระมาก ร่างกายสูญเสียน้ำ ควรให้น้ำเกลือทดแทนส่วนที่ขาดไป ไม่จำเป็นต้องให้ยาปฏิชีวนะ อาการจะค่อย ๆ หายไป ภายใน 1 - 2 วัน

๖. โรคโบทูลิซึม เป็นโรคที่เกิดจากการรับเชื้อชนิดເອກໂຫຼກອົງຂົນຂອງ *Clostridium botulinum* บักเตรนินิดนี้มีรูปร่างเป็นหònขนาดใหญ่ สร้างสปอร์ได้ เจริญเติบโตโดยไม่ต้องใช้ออกซิเจน เชื้อชนิดนี้อาจเป็นปั่นอยู่ในอาหารกระป่อง หรืออาหารที่สุกไม่ดี เช่น แอมไส้กรอก อาหารรมควัน ฯลฯ สปอร์ที่ปั่นเป็นในอาหาร เมื่อเชื้องอกจะเริ่มสร้างสารพิษทิกซินได้ อย่างไรก็ตามเชื้อชนิดนี้ถูกทำลายด้วยความร้อน 100 องศาเซลเซียส ในเวลา 10 นาที ดังนั้นจึงควรอุ่นอาหารกระป่องให้เดือดนานถึง 10 นาทีเป็นอย่างน้อย ก่อนรับประทานเสมอ ทอกซินไม่ถูกทำลายด้วยกรดเกลือในระเพาะอาหารหรือเอนไซม์ย่อยโปรตีนในทางเดินอาหาร เมื่อไปถึงลำไส้จะถูกเอนไซม์ย่อยเป็นແອກທີ່ພທອກົນທີ່ຖຸກດູດຊື້ມເຂົາກະແສເລືອດ และໄປยังระบบประสาทและกล้ามเนื้อ ทอกซินมี 8 ชนิด คือ A, B, C, C₂, D, E, F และ G แต่ชนิดที่ทำให้เกิดโรคแก่คนคือชนิด A, B, E และ F เท่านั้น

อาการของโรค หลังจากรับเชื้อแล้วประมาณ 8 - 36 ชั่วโมง ผู้ป่วยจะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียน และอ่อนเพลีย นอกจากนั้นยังมีอาการทางประสาท เช่น เห็นภาพซ้อน ม่านตาขยาย กลืนอาหารไม่ได้ กล้ามเนื้ออ่อนเปลี่ยน เกิดอัมพาตของกล้ามเนื้อหัวใจ ทำให้หายใจไม่ได้และอาจจะตายได้

การรักษาและป้องกัน เนื่องจากทอกซินชนิดนี้ไปจับเนื้อเยื่อประสาทแล้ว แก้ไขไม่ได้ จึงต้องรับรักษาโดยให้โพลีวีเลนท์แอนติทอกซิน (Polyvalent antitoxin) ซึ่งมีทั้งชนิด A, B และ E แก่คนใช้ได้ ก่อน เพื่อช่วยให้ปฏิกริยาทอกซินเป็นกลาง

สำหรับการป้องกันโรคนี้โดยวิธีการฉีดทอกซอยด์เพื่อให้ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันโรค นอกจากนี้พยายามหลีกเลี่ยงทานอาหารที่ไม่สุก ถ้าจะทานควรอุ่นให้ร้อนอย่างน้อย 10 นาที (สุรภีร์ วีรวานิช, 2539 : 449 - 452)

2.8 การตรวจวิเคราะห์ฟิคัลโคลิฟอร์ม

การตรวจวิเคราะห์ฟิคัลโคลิฟอร์ม โดยวิธี Multiple – tube technique : MPN (Most - probable number) มี 3 หลักการดังนี้

1. การตรวจสอบขั้นต้น (Presumptive test) เป็นการตรวจสอบอย่างคร่าวๆ ในขั้นต้นโดยเลี้ยงเชื้อในอาหารแลคโตส (Lactose broth) เพื่อทดสอบว่าจุลินทรีย์ที่ใช้แลคโตส ที่อุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียล เป็นเวลา 24 – 48 ชั่วโมงได้ก้าชหรือไม่ ถ้าไม่เกิดก้าชจะได้ผลลบ แสดงว่า�้าด้วยอย่างนั้นไม่มีฟิคัลโคลิฟอร์ม อุ่น แต่ถ้าเป็นฟิคัลโคลิฟอร์มจะให้กรดและก้าชเกิดขึ้น แสดงว่าผลลบหากให้ทำขั้นตอนต่อไป เนื่องจากมีจุลินทรีย์ชนิดอื่นที่สามารถหมักแลคโตส แล้วสามารถถูกทำให้เกิดก้าชได้ เช่น ก้าช ยีสต์ และ *Clostridium perfringens*

2. การตรวจสอบขั้นยืนยัน (Confirmed test) เป็นการตรวจสอบเพื่อยืนยันผลโดยถ่ายเชื้อจากหลอด Lactose broth ที่ให้ผลบวกมาใส่ในอาหารอีซีมีเดียม (EC medium) อ่านผลแล้วนำมาเทียบหาจำนวนฟิคัลโคลิฟอร์ม จากตารางด้านล่าง เอ็ม พี เอ็น (MPN Index Table) หากปริมาณฟิคัลโคลิฟอร์ม โดยมีหน่วยเป็น MPN / 100 ml.

3. การตรวจสอบขั้นสมบูรณ์ (Completed test) เป็นการทดสอบเพื่อคัดแยกโดยการตรวจลักษณะของแบคทีเรียที่ให้ผลบวกในขั้นยืนยัน โดยสัณฐานวิทยาจากปฏิกริยาแบบแกรม และเพาะเชื้อที่ตรวจสอบใน Lactose broth เพื่อทบทวนอีกครั้ง โดยนำผลบวกสตรีกลงบนอาหาร Eosine Methylene Blue agar (EMB) เชื้อ Atypical type ที่เจริญขึ้นบนอาหารชนิดนี้มีลักษณะโคลนีทึบแสง เป็นเมือกเย็น

สีชมพูอมม่วง แต่ถ้าเป็นโคลนีเนฟะของพากฟีคัลโคลิฟอร์ม เชื้อชนิด Typical type มีลักษณะสีเข้มตรงกลางโคลนีสีเกือบดำ และที่ผิวมีสีเขียวเหลือบเป็นเงาคล้ายโลหะ ซึ่งเป็น *E.coli* นำเชื้อที่เป็นฟีคัลโคลิฟอร์มไปเลี้ยงในอาหาร Lactose broth อีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าเกิดการดัดแปลงก้าช และนำลงใน Nutrient agar slant เวลา 1 วัน จึงย้อมแกรม จะได้สีแกรมลบสีเหลืองสัน้ ไม่สร้างสปอร์ ก็สรุปได้ว่าเป็นฟีคัลโคลิฟอร์ม (พักชลี ตันยะกุล และสุริพร แสงจันทร์ ,2543 : 15-16)

2.9 การย้อมแกรม

วิธีการย้อมสีแบคทีเรีย มีวิธีการที่สำคัญ 2 แบบ คือ

1. การย้อมแบบธรรมดា (Simple staining) โดยใช้สีชนิดเดียวย้อมเซลล์ทั้งไวรัษะหนึ่ง หลังจากนั้นล้างออกด้วยน้ำ และซับให้แห้ง เซลล์ที่ย้อมจะติดสี深色มากกว่ากัน การย้อมแบบนี้เพื่อศึกษารูปร่างและขนาดของเซลล์ ตัวอย่างสีที่ใช้ คือ เมทิลีนบลู (Methylene) , คริสตัลไวโอลेट (Crystal violet) , คาร์บูลฟูคซิน (Carbol fuchsin)

2. การย้อมมากกว่าหนึ่งสี (Differential staining) โดยการใช้สีย้อมมากกว่าหนึ่งชนิด ทำให้สีย้อมติดส่วนต่างๆ ของเซลล์ ตัวอย่างเช่น การย้อมสีแบบแกรม (Gram staining) การย้อมสีแบบทนกรด (Acid fast staining) การย้อมสีสปอร์ (Spore staining) ซึ่งในการทดลองนี้จะใช้วิธีการย้อมสีแบบแกรม

กลไกการติดสีแกรมของแบคทีเรียเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและองค์ประกอบของผนังเซลล์ ในแบคทีเรียแกรมลบจะมีสารพากไนมันที่ผนังเซลล์มากกว่าของแบคทีเรียแกรมบวก และยังมีชั้นของผนังเซลล์บางกว่าด้วยในกระบวนการย้อมสี เมื่อล้างด้วยแอลกอฮอล์ จะไปละลายไนมัน ทำให้รูเปิดของผนังเซลล์กว้างขึ้น จึงยอมให้สารไมเลกุลใหญ่ของสีคริสตัลไวโอลेट – ไอโอดิน คอมเพล็กซ์หลุดออกจากไนมัน เมื่อย้อมสีชาฟราโนนจึงติดสีแดงของชาฟราโนน แต่ในแบคทีเรียแกรมบวก ซึ่งมีไนมันที่ผนังเซลล์น้อยกว่า และมีความซับซ้อนขององค์ประกอบที่ผนังเซลล์น้อยกว่า เมื่อล้างสีด้วยแอลกอฮอล์ เซลล์จะเหี่ยว เพราะเกิดการสูญเสียน้ำ เยื่อหุ้มเซลล์มีรูขนาดเล็กลง สารประกอบไมเลกุลใหญ่ของสีละลายออกจากไนมันไม่ได้ เซลล์ยังคงติดสีม่วง เมื่อย้อมทับด้วยชาฟราโนน จึงย้อมไม่ติดสีแดง

ตารางที่ 2.2 แสดงลำดับและปฏิกริยาในการย้อมสีแบบแกรม

สารละลายน้ำ	ปฏิกริยาที่เกิดขึ้น	
	แบบที่เรียแกรมบวก	แบบที่เรียแกรมลบ
1. คริสตัลไวโอลे�ต	เซลล์ติดสีม่วง	เซลล์ติดสีม่วง
2. สารละลายน้ำโซเดียม	เกิดเป็นสารประกอบโมเลกุลใหญ่ ของคริสตัลไวโอลे�ต โซเดียม คอมเพล็กซ์ เซลล์ยังคงติดสีม่วง	เกิดเป็นสารประกอบโมเลกุลใหญ่ ของ คริสตัลไวโอลे�ต โซเดียม คอมเพล็กซ์ เซลล์ยังคงติดสีม่วง
3. เอทิลแอลกอฮอล์ 90 %	ผนังเซลล์เกิดการสูญเสียน้ำเซลล์ เหี่ยว เยื่อหุ้มเซลล์มีรูเล็กลง สาร โมเลกุลใหญ่ของสีไม่สามารถถลายน้ำ ออกมากได้ เซลล์ยังคงติดสีม่วง	แอลกอฮอล์จะไปละลายไขมันที่ ผนังเซลล์ทำให้รูของผนังเซลล์ กว้างขึ้น จึงยอมให้สารประกอบ โมเลกุลใหญ่ของสีหลุดออกมากได้
4. ชาฟรานิน	เซลล์ไม่ทำปฏิกริยากับสีชาฟรานิน จึงติดสีม่วง	เซลล์ทำปฏิกริยากับสีชาฟรานินติด สีแดง

ที่มา : นงลักษณ์ สุวรรณพินิจ และปรีชา สุวรรณพินิจ, 2541 : 37-39)

บางครั้งการย้อมสีแกรม อาจมีปัญหาทำให้ผลการย้อมไม่เป็นไปตามที่ต้องการ เช่น แบบที่เรียแกรมบวก ในบางสภาพอาจทำให้ผลแตกต่างในการย้อม คือ ไม่ติดสีแกรมบวก หรืออายุของเชื้อ ก้าวขึ้นแก่ แบบที่เรียแกรมบวกบางชนิดอาจสูญเสียความสามารถในการติดสี คริสตัลไวโอลे�ต ทำให้ติดสีแกรมลบแทน หรือขึ้นกับสภาพแวดล้อมของแบบที่เรีย หรือขึ้นอยู่กับวิธีการเกลี่ยเชื้อ วิธีการย้อม และคุณภาพของสีที่ใช้ เป็นต้น

วิธีการย้อมสีแบบแกรม มีประโยชน์ในการจำแนกแบบที่เรียออกเป็นแกรมบวก และแกรมลบ แต่สำหรับชุลินทรีย์ชนิดอื่น จะติดสีย้อมชนิดหนึ่งเท่านั้น เช่น ยีสต์ติดสีแกรมบวก (นงลักษณ์ สุวรรณพินิจ และปรีชา สุวรรณพินิจ, 2541 : 37-39)